

CSERI MIKLÓS – SÁRI ZSOLT

AZ IDŐSÍKOK TÁGULÁSA A SZABADTÉRI MÚZEUMOKBAN¹

ELŐTÖRTÉNET – ARTHUR HAZELIUS ÉS AZ ELSŐ SZABADTÉRI MÚZEUMOK

A szabadtéri múzeumok a világ egyik legsikeresebb múzeumtípusát képviselik, jelentős etnográfiai és történeti gyűjteményekkel, meghatározó, látogatóbarát és látogatókat vonzó kiállításokkal.

A szabadtéri múzeumok történetéről Sten Rentzhog tollából jelent meg az eddigi legrészletesebb és legösszetettebb monográfia (Rentzhog 2007). Magyar nyelven legújabban Cseri Miklós írásaiból ismerhetjük meg e múzeumtípusnak az európai és magyar történetét.²

A szabadtéri múzeumok története a stockholmi Nordiska Museet megalapításával vette kezdetét, és a Skansen megalapításával (1891) ténylegesen is létrejött: Arthur Hazelius (1833–1901) álmodta meg azt a múzeumtípust,³ amely eredeti, áttelepített lakóházak segítségével mutatja be egy-egy régió rurális (vagy városi) építészetét, lakáskultúráját és életmódját. Nem egyszerűen építészeti és/vagy lakáskultúra múzeumok voltak ezek, hanem igazi

1 A tanulmány az OTKA K82103. sz. kutatási projekt keretében készült.

2 A szabadtéri múzeumok történetéről, kialakulásáról több tanulmány is megjelent az elmúlt évtizedekben. A Szentendrei Skansen történetéről és tájegységeiről önálló kötetet jelentetett meg a Corvina Kiadó 1989-ben. (Kecskés 1989). A Szabadtéri Néprajzi Múzeum évkönyvének, a *Ház és Embernek* az első két kötetében olvashatunk tanulmányokat a szabadtéri múzeumok történetéről.

3 Hazelius valószínűleg felhasználta az 1889-es párizsi világkiállításon szerzett tapasztalatait is, hiszen ezen a világkiállításon, de már az 1867-esen is megjelentek a szabadtéri múzeumok előképei. A francia Frédéric Le Play (1806–1882) tervezte a párizsi expó néprajzi parkját, majd Charles Garnier híres operaépítész pedig a *Histoire de l'habitation humaine* (*Az emberi lakóhely története*) című kiállítást. A kiállítás alapötlete az emberi kultúra fejlődésének az otthonon, a „legfontosabb és legtanulságosabb helyszínen” keresztül való bemutatása volt, és ez példaként szolgálhatott Hazelius számára (Rentzhog 2007: 25–29).

életmód-, társadalmi múzeumok, amelyekben a korszellemet meghaladva már nemcsak a gyűjt – megőriz – bemutat hármass feladatrend jelent meg, hanem a tanítás és szórakoztatás is lehetőséget kapott. A Skansen közvetlen előzménye tehát az 1873-ban megalapított Nordiska Museet volt, a világ első nagyobb, a népi élettel foglalkozó múzeuma. Hazelius új múzeumának legeredetibb újítása az volt, hogy olyan dolgokat gyűjtött össze, melyek a mindennapok embereihez, az ország (régió) kulturális fejlődéséhez kapcsolódtak, a nemessegtől egészen a legszegényebb társadalmi rétegekig. Óriási siker lett, amely a történelmet emberközelivé tette, és követendő példává vált számos ország néprajzi múzeuma számára. A „szabadtéri múzeum” kifejezés első bizonyított alkalmazása egy 1892-ből származó újságcikkben található, majd a Skansen első pár évéről szóló, 1894-ben kiadott éves jelentésében. A kifejezés azonban csak évekkel később vált széles körben elfogadott és használt szakmai szófordulattá. A külföldi sajtóban ugyanúgy előfordult 1895-ben *Freiluftmuseum*-ként és *un musée en plein air*-ként. (Rentzhog 2007: 5–6.) Hazelius arra is odafigyelt, hogy ne csak egy „építészeti” vagy „néprajzi” múzeum jöjjön létre, ezért az épületek és a hiteles berendezés mellett a természet rekonstrukciójára is törekedett, eredeti, helyi fajtákkal ültette be a történelmi kerteket, és a különböző vidékre jellemző állatokat is bemutatta. A bemutatás hitelessége érdekében bábúkat – amelyeket azonban hamar elhagyott – és élő embereket is alkalmazott, adott vidékről származó, eredeti népviseletbe öltöztetett nők és férfiak mutaták be a helyi hagyományokat, életmódot. Már ő is használta az „élő múzeum” kifejezést. A mindennapos nyitva tartás mellett már Hazelius is fesztiválokat szervezett, ahol a legfontosabb ünnepek, a gazdasági és az egyházi év ünnepei elevenedtek meg. A stockholmiaknak a Skansen egyszerre volt folk-park, sokrétű szabadidőpark, zöld hely és találkozópon. Számos leírást találhatunk arról, hogyan töltötték nyári szabadidejüket az emberek Skansenben, milyenek voltak esti kirándulásaik ide. Hazelius gyorsan lejegyzetelte ezt gondolatban és később felhozta érvként Skansen mint – különösen a fiatalok számára – új közéleti központ társadalmi szerepe és fontossága mellett. Dán kollegájának, Bernard Olsennek írt levelében hangsúlyozta, hogy Skansen nemcsak kultúrtörténeti jelentőséggel bír, hanem nemzeti és társadalmi fontossággal is. (Rentzhog 2007: 11–12.) Természetesen számos szakmai konfliktus is megjelent a hazeliusi múzeumi fogalom értékelésében, elfogadásában. Szigorú szabályok írták elő a múzeumi kiállítások felépítését. A múzeumi kiállításokban a tárgyakat tudományos rendszerben mutatták be, időrend, földrajzi kötöttség és kategóriák szerint. Hazelius módszere szöges ellentétben állt ezzel az elvvel, hiszen a tárgyakat kontextusukban mutatta be; először a múzeumban, aztán teljes valójukban a Skansenben is.

Jóval megelőzve korát, a német publicista, Heinrich Pudor (1865–1943), aki felismerve Hazelius újításának egyik alapvetését, össze kívánta hangolni a múzeumokat és az iskolákat, hogy hasznosíthassa a múzeumokban rejlő oktatási potenciált. A múzeumoknak – írása szerint – aktuális, kortárs problémákra kell reflektálni, és élőnek kell lenniük, hasonlónak, mint a mozi, mivel véleménye szerint „az élet mozgásban” sokkal vonzóbb, mint az állókép. Azt írta: sehol sem jutunk közelebb ehhez az eszményképhez, mint Hazelius művében, a Skansenben. (Rentzhog 2007: 33–34.)

A Skansen – és a többi szabadtéri múzeum – sikerének alapja a tudás és a szórakozás egyesítésének zseniális módja volt.

A MAGYAR SKANZEN

A központi, magyar szabadtéri múzeum⁴ a skanzenek harmadik generációjához tarozik, hiszen 1967-ben alapították meg a Néprajzi Múzeum egyik osztályaként, majd 1972-ben önállósdott, és 1974-ben nyitotta meg első kiállítását. A Szentendrei Skanzen eredeti célkitűzése szerint Magyarország népi építészetét, lakáskultúráját és életmódját kívánta bemutatni, eredeti, áttelepített és másolatban felépített épületek és hiteles berendezések segítségével a 18. század végétől a 20. század elejéig. A múzeum alapvetően a német szabadtéri múzeumok mintáját követte, az építészeti elemek voltak a legfontosabbak, amelyekhez a lakáskultúra és az életmód bemutatása társult, alapos részletességgel kidolgozott enteriőrök segítségével. Ez utóbbi szentendrei sajátosságként jelent meg, kitűnt a nyugati és északi skanzenek világától. A kutatás eredményei Magyarország legnagyobb népi építészeti gyűjteményét (épületelem-gyűjtemény, archívum, fotónegatív és diapozitív gyűjtemény) hozták létre.

Az 1990-es években a múzeum több irányban is megújulási folyamatokat indított el, reagálva nemcsak a szakmai, de a társadalmi kihívásokra, változásokra is. A központi üzenet is ennek megfelelően alakult. A kutatások tekintetében egyre erősebb lett az életmód különböző aspektusainak vizsgálata, a klasszikus parasztság néprajzi kutatása mellett a mezővárosi társadalom, az iparos rétegek, a marginalizált társadalmi csoportok vizsgálata. A megváltozott körülményeknek köszönhetően már nemcsak a mai Magyarország területe volt a kutatások földrajzi egysége, hanem a határon túli magyarság, a magyar nyelvterület, illetve a szórványmagyarság és a diaszpóra kutatása is bekerült a Múzeum kutatási koncepciójába. Ennek eredményeként az Észak-magyarországi falu tájegységben megjelenhetett egy nemesradnóti kismemesi lakóház, amely a történeti Gömör megye szlovákiai területéről került áttelepítésre 2010-ben. Emellett a legjelentősebb vállalkozásnak az erdélyi kutatások tekinthetők, hiszen Erdély építészetileg önálló területként egy külön kidolgozott épületegyüttes tervezetének bázisa (Vass–Buzás 2007: 227–268.) Az elmúlt években a Múzeum egyik legnagyobb vállalkozása lett az épületegyütteshez kapcsolódó néprajzi alap kutatás, amely kiegészült épület- és tárgyvásárlásokkal is. Fontos megjegyezni, hogy 2012-ben elindítottuk a múzeumban a magyar diaszpóra kutatását, melynek keretében Észak- és Dél-Amerikában is voltak már kutatásaink. Témánk szempontjából a legjelentősebb irányváltás azonban a közelmúlt néprajzi vizsgálatának megjelenése volt az intézmény életében. Erről a tanulmány második részében részletesen írunk, hiszen ez áll a jelenlegi témánk középpontjában.

A szabadtéri múzeumok már a kialakulásukkor, ahogy ezt a bevezetőben is ismertettük, nemcsak az épített és a tárgyi örökség őrzését és bemutatását vállalták föl, hanem a szellemi kulturális örökség is a múzeumok kutatási tárgyát jelentette. Ehhez tért vissza intézményünk akkor, amikor már nemcsak az életmódkutatások kapcsán vállalta föl a szellemi kulturális örökség kutatását, hanem az UNESCO szellemi kulturális örökség megőrzését szabályozó egyezmény magyarországi intézménye lett általa, hogy a Skanzen kereteiben működik a Szellemi Kulturális Örökség Igazgatósága.

4 Nem feledkezhetünk meg – még ha tanulmányunk kereteit meghaladja – a magyarországi szabadtéri múzeum gondolatának történetéről. Az Ezredéves Kiállítás Néprajzi Faluja a budapesti Városligetben jól illeszkedik a nemzeti öntudatra ébredés európai törekvéiseibe. Ezt követően a magyar néprajztudomány legjelesebb képviselői foglalkoznak a magyar skanzen gondolatával: 1906-ban Bátky Zsigmond, majd Viski Károly, Györffy István és Vargha László is megfogalmazta elképzeléseit, amelyek azonban nem valósulhattak meg. (Kecskés 1989: 5–6.) A Szabadtéri Néprajzi Múzeum megvalósulásának előtörténetét a Múzeum évkönyvének 17. kötetében Katonáné Szentendrey Katalin dolgozta fel és mutatta be (Katonáné Szentendrey 2004).

E sokpillérű intézmény az örökség bemutatása területén is jelentős változásokat hajtott végre az elmúlt évtizedben, amelyek alapjai még az 1970-es években jöttek létre. Az élő múzeum koncepciója évtizedek óta az egyik legmeghatározóbb eleme a szabadtéri múzeumoknak, ez szorosan kapcsolódva az ismeretátadási tevékenységhez az élethosszig tartó tanulás és a minél szélesebb társadalmi hozzáférés koncepciójára épül. A szabadtéri múzeumok az ismeretátadás kiváló terepei, legyen szó a formális vagy informális oktatási tevékenységről, az élő múzeum tevékenységeiről. A szabadtéri múzeumokban az oktatási lehetőségek közül ki kell emelni a tapasztalati úton megszerezhető tudás fontosságát, amely szem előtt tartja a tanulás három fő eredményt: az ismeretek megszerzését, a készségek elsajátítását és az attitűdváltást. (Zipsane 2010: 100.)

A szabadtéri múzeumok sikerének alapja a tudás és a szórakozás egyesítésének zseniális módja. A szabadtéri múzeumok állandó kiállításainak élővé tételében és korszerűsítésében két fő eszköz jelenik meg: 1. animálás, 2. a scenográfia kiegészítése (Szabó 2010: 20).

Ebben az élővé tételben a leggyakrabban használt eszközünk a *living history*, amelynek azonban számos műfaja alakult ki, az első szám harmadik személyű narrációtól az egyes szám első személyű, korhű karakter bemutatásáig. Mindegyik fontos jellemzője, hogy történeti hűsége törekszik, (megfelelő öltözet, használati eszközök, nyelvezet, beszédmód alkalmazásával) mindezek mögött kutatás és részletes forgatókönyv áll.

IDŐSÍKOK A SZABADTÉRI MÚZEUMOKBAN

A szabadtéri múzeumok állandó kiállításainak bemutatása mindig igazodott az adott ország néprajzi, etnológiai, történeti kutatásainak idősíkjához. Általánosságban elmondhatjuk, hogy egészen az 1990-es évekig az általános bemutatási idő a 18–20. század volt, egy-egy rendhagyó példa előfordult a korábbi (akár a középkorig visszanyúlva), illetve a 20. század közepének időszakáig. A magyarországi szabadtéri múzeumok a hagyományos paraszti társadalom bemutatására törekedtek. Így különösen az épületállományt tekintve a 19. század volt a legjelentősebb, néhány 18. századi lakóház, illetve a közösségi épületeket tekintve (egy-két templom) akár a 17. századi építmény is megjelent az áttelepített épületek között. A Szabadtéri Néprajzi Múzeum alapvetően a táji, regionális különbségek bemutatására törekedett, nagyjából egy idősíkon keresztül, ezáltal mégis egyfajta – bár az alapításkor politikai okokból erre nem hivatkoztak – nemzeti identitás építésére is szolgáló múzeum lett. Ennek előzményei egészen Arthur Hazeliusig nyúlnak vissza, aki a 19. század végén, amikor átutazta „a provinciákat és »tájról tájra« berendezte a múzeum gyűjteményeit, csupán a mindig is létező természetes módon nézett Svédországra [...] egy nemzeti azonosság kiépítésén dolgozott” (idézi Rentzhog 2007: 19).

Összességében valamennyi szabadtéri múzeumról elmondható, függetlenül attól, hogy a 19. század végén, vagy a második világháború után alapították, hogy a 19. századi, hagyományos paraszti életformát kívántak bemutatni. Ez a hagyományos néprajzi kutatásokra épülő bemutatás kezdett megkopni, és nemcsak a látogatók szemében. Adriaan de Jong jól szemlélteti ennek hátterét, amikor három problémát emel ki az 1980-as években a Holland Szabadtéri Múzeum működésével kapcsolatban:

1. A tárgyak önmagukért beszélnek. Csakhogy a bemutatott tárgyaknak már nem volt kapcsolata a látogatókkal, pontosabban a látogatók jelentős részének már nem volt ismerete és kapcsolódása a kiállított tárgyakhoz.
2. A néprajztudomány úgy tekintett a hagyományokra mint egyfajta időtlen, primitív kultúra maradványára. Ez változott meg a hetvenes évektől a folyamatok és változások dokumentálásával.

3. Az aktualitás hiánya: a látogatókat egyre inkább nem az önmagában bemutatott múlt érdekelte, hanem a saját életükre, kihívásaira adható válaszok (De Jong 2010: 84–85).

Ezek a tényezők jelentek meg Magyarországon is, és a kilencvenes években megkezdődött a kiútkeresés, és az építészeti-életmód múzeumból a mindennapi élet kultúráját bemutató társadalmi múzeummá válás lépéseinek előkészítése. Ennek lett eszköze a tárgyközpontúság mellett a történetmesélés (az *oral history* anyagok múzeumi használata), a kiállítások élet- és élményszerűvé tétele (az élő múzeum koncepciója), és az időbeli változások bemutatása, a kutatott és bemutatott idősíkok szélesítése.⁵ Ez utóbbi mindig is jelen volt a Skanzen életében, még akkor is, ha ezt nem feltétlenül tudatosan, vagy éppen a tudatos idősíkbővítés céljából alkalmazták. Az idősíkok tágitása, a jelen felé közelítése először a szabadtéri múzeumok kiállításainak berendezései kérdése kapcsán merült fel. Csilléry Klára fogalmazta meg, először még a muzeológus és nem a látogató oldaláról, hogy „sokkal hitelesebb és elhíhetőbb a házbelső képe, ha a bemutatás időpontja közelebb kerül korunkhoz” (K. Csilléry 1984: 156). Már az első tájegységek építéskor látható volt, hogy az eredeti koncepció teljes egészében nem megvalósítható, mert a megfogalmazott idősík tárgyi világa nehezen vagy egyáltalán nem fellelhető, különösen akkor nem, ha egy-egy kiállítási egységben egy-egy család vagy társadalmi csoport életmódjának egy háztartáson keresztül történő teljes bemutatása a cél.⁶ Ez lett végül az oka, hogy folyamatosan jelentek meg az egyre újabb idősíkok, eleinte csak a húszas-harmincas évek enteriőrjei. Az első igazán jelentős változás a 2000-ben átadott Bakony, Balaton-felvidék tájegységben zajlott le, amikor a nyirádi lakóházban az 1940-es évek második fele jelenik meg. Hasonlóan fontos lépés volt, amikor az Alföld tájegységben felépült nagykőrösi kékfestő műhelyben, az emeleti tarkázó szobában az elektromos világítás is megjelenik.

Újabb lépés a Dél-Dunántúli tájegység átadása volt 2005-ben: a hidasi lakóházban az 1959. évi állapotokat mutatjuk be. A 19. századi sváb házból 1945-ben kitelepítették a családot, a ház bútora és jószágai egy bukovinai székely család tulajdonába kerültek, akiket a bácskai házukból űztek el egyik napról a másikra. Ennek a történetnek a háttere jelenik meg az 1945–47 közötti kitelepítések és lakosságcsere történetét bemutató kiállításunkban is.⁷

5 Ennek szükségességéről lásd Cseri 1999: 1251–1254, Bereczki 1999: 70.

6 A szabadtéri múzeumok állandó kiállításainak időmetszete, a kiállítási idő meghatározása a tervezés korai fázisának meghatározó és gyakran bonyolult feladata: az épületszerkezet változásai – tetőszerkezet, faltechnika, tüzelőberendezések, stb. – mellett a bemutatni kívánt szituáció határozza meg. Ehhez társulnak azok a gyakorlati kérdések, hogy a kiválasztott korszak tárgyi anyaga elérhető, gyűjthető-e, rendelkezésre állnak-e a berendezéshez szükséges alapku-
tatások (hogyan volt berendezve az épület az adott időben). (Nagyné Batári 2014: 212–215.)

7 A történelem sodrában. Lakosságcsere a Dél-Dunántúlon az 1940-es években. A kiállítás kurátora Vass Erika volt (Vass 2013).

Az állandó kiállítások esetében az Észak-magyarországi falu tájegység⁸ már tudatosan vállalta föl a 20. század második felének a bemutatását. Ennek jó példája a cselédház⁹, amelynek négy lakásában négy különböző idősík került bemutatásra: 1900, 1939, 1986, 2003. A periodizációban a cselédség életmódját érintő változások, illetve az épületben bekövetkezett átalakítások, a modernizáció volt meghatározó: az építéskori állapotoktól egészen a modernizáció kései befejezéséig – a villanyt a hatvanas években, a vizet csak 2003-ban vezették be az épületbe, a szabadkéményt pedig 1970-ben bontották el – jutottunk el (Kiss 2010: 25–27). Itt két fontos változtatás is érvényesült, egyrészt már nem a parasztság került bemutatásra, hanem a mezőgazdasági munkásság alsó rétege, az uradalmi cselédség, majd a munkásság.¹⁰ A másik változtatás az időkezelés területén történt, hiszen egészen napjainkig eljöttünk a bemutatásban.

Az eredeti koncepció megvalósítását szolgáló állandó kiállítások mellett természetesen a múzeum új kutatási és kiállítási terveket is megfogalmazott. Ezekben is tetten érhető a földrajzi, az idő-, és a társadalmi határok szélesítése: ebbe illeszkedik az Erdély és a 20. századi falu épületegyüttes koncepciója. Itt és most ez utóbbiról kívánok részletesebben szólni.

Ma már teljesen természetes, hogy a kultúrakutató, társadalmi múzeumok fontos figyelmet szentelnek a legutóbbi évtizedek változásainak vizsgálatára. Ezek az újabb adatfelvételek, további gyűjtések nemcsak a mai múzeumban őrzött anyag kiegészítését szolgálják, hanem hozzásegítenek a jelenkori rurális építészeti és életmódbeli változások megfelelő mélységű felméréséhez is, hozzájárulnak a modernizáció előrehaladásának dokumentálásához, s lehetőséget teremtenek a hagyományos formák továbbélési törvényszerűségeinek megértéséhez. Az alapkutatások elvégzésével kiterjedt néprajzi dokumentáció készítésén túl tudományosan hiteles, a szabadtéri múzeumok megvalósítási elveihez maximálisan igazodó állandó kiállítások, tájegységek létrehozása (az eredeti helyszínen kiválasztott, dokumentált, felmért, ezután lebontott, majd Szentendrén újra felépített lakó- és melléképületekkel) a cél. (Cseri–Sári 2010: 7.)

A Szabadtéri Néprajzi Múzeum középtávú kutatási koncepciójának egyik legfontosabb területe a 20. század rurális változásainak alapkutatásokkal, épületfelmérésekkel történő dokumentálása,¹¹ ennek segítségével a 20. századi falu épületegyüttes telepítési tervének összeállítását. A kutatómunka hátterét két nyertes OTKA projekt vette lehetővé dr. Cseri Miklós vezetésével. A kutatási program koordinátora dr. Sári Zsolt volt mindkét program esetében. A 2006 és 2009 között lezajlott alapkutatásokra¹² építettük a második, 2014-ben lezárt, OTKA által támogatott kutatási programot.¹³

8 Az idősíkok tágítása mellett a földrajzi határok szélesítése is megjelent a tájegységben, hiszen először került bemutatásra a múzeumban a történeti Magyarország határon túli területe, egy Nemesradnótról származó lakóház áttelepítésével. Az épületben helyett kapott a kisebbségi sorba került felvidéki magyarok történetét is bemutató kiállítás. A tájegységfelelős muzeológus Batári Zsuzsanna, történeti kiállítás kurátora pedig Kemecci Lajos volt.

9 A kiállítás kurátora Kiss Kitti volt.

10 Korábban a parasztság mellett a mezővárosi polgárság került bemutatásra a 2006-ban átadott Felföldi mezővárosi tájegység épületeiben.

11 Az intézmény vezetésének ilyen irányú törekvéseiről több tanulmány is megjelent: Cseri 1999: 1251–1271, Cseri 2002: 115–119; Bereczki: 1999: 65–72, 2003: 45–51; Sári 2003: 15–30.

12 A projekt eredményeiből megjelent tanulmánykötet: Cseri Miklós – Sári Zsolt: *Vidéki életmód-változások a 20. században*. Az OTKA K62412. számú, *A 20. század falusi építészetének, lakáskultúrájának és életmódjának változásai* című kutatási program eredményeiből készült tanulmányok és közlemények. Szentendre, 2009

13 *Rurális építéset, lakáskultúra és életmód a 20. században*. Azonosítószám: OTKA K-82103. Téma-vezető: Dr. Cseri Miklós, projekt titkár: dr. Sári Zsolt

A kutatási programban az eredeti célkitűzéseknek megfelelően számos egyetemi tanár hallgatóit is bevontuk, de természetesen a kutatást végző intézmény, a Szabadtéri Néprajzi Múzeum fiatal kutatógárdája is tevékenyen részt vett benne a seniorkutatók mellett.

A kutatás módszertanilag felhasználta a néprajztudomány szinte valamennyi eszközt: az egyéni és csoportos kutatásokat (helyszíni, levéltári, szakirodalmi), a különböző interjúkészítési módszereket (életút-, fókuszcsoportos, tematikus és mélyinterjú), a dokumentálás változatos technikai eszközeit (fotó, film, épületfelmérés). A kérdőíves gyűjtés során az egyéni kérdőívek mellett az épületfelmérések esetében egységesen használtuk a dr. Bali János által szerkesztett (és számunkra is átadott) épület- és telekfelmérő kérdőívet, ezáltal egységes, hasonló kutatásokkal kompatibilis anyag került a Múzeum Adattárába.

A projekt egy komplett kutatási programot alkot, melynek keretében azokat a változási folyamatokat tártuk fel, amelyek meghatározták a 20. századi magyar falu gazdasági, társadalmi és kulturális változásait. A projekt tevékenysége a néprajzi és muzeológiai kutatások módszertanára épül, ami azt jelenti, hogy párhuzamos kutatások mellett folyamatosan történt a források feldolgozása, adatbázisba rendezése, a műtárgyak gyűjtése, rendszerezése.

A szerteágazó kutatási program mozaikszerű eredményei rajzolnak ki egy olyan néprajzi képet, amely hozzásegít a közelmúlt és a jelen gazdasági, kulturális történéseinek megértéséhez. A feltárt kutatási eredmények lesznek az alapjai a Szabadtéri Néprajzi Múzeum 20. századi falut bemutató épületegyüttes telepítési koncepciójának.

Természetesen a koncepció kialakításakor figyelembe vettük a nyugati és északi szabadtéri múzeumok hasonló programjait, megvalósult épületegyütteseit. A korai példák után,¹⁴ amikor még egy-egy huszadik századi elem került a bemutatásra a szabadtéri múzeumokban, mára megvalósultak komplex, több épületből álló, a 20. század egy-egy időszakát bemutató épületegyüttesek is. Az egyik bemutatói forma egy-egy idősíket állít egymás mellé, amelyben már a 20. század második fele is megjelenik. A dániai Aarhus szabadtéri múzeuma, a Den Gamle By (az Öreg város) három időmetszetben – az 1500-as évek végétől 1850-ig tartó időszakban, 1927-ben és 1974-ben –, 75 épületen keresztül mutatja be Dánia városi kultúráját és kultúrtörténetét. A 20. századi épületegyüttes – amely két idősíket mutat be – megvalósításának hátterében az a gondolat állt, hogy összekapcsolják a múzeum 18. századi környezetét és történetét a 2014-es időmetszet előkészítését, kutatását, amelyet 2020-ra terveznek megépíteni.

A svédországi Jamtli múzeumában, Östersundban öt idősík jelenik meg: 1785, 1895, 1942, 1956, 1975. A 20. századi életmódváltozásokat három, történetileg is fontos évhez

14 Hosszú lenne ezeket részletesen bemutatni, így itt csak utalunk azokra a példákra, amelyek már a hazai szakirodalomban is ismertek. A St. Fagans-i Wels Life Museumban az angliai csata során kibombázott százezrek ideiglenes lakhatását szolgáló barakképület felépítése és berendezése az 1950-es évek elejét reprezentálta. Ez és a hollandiai Arnheimben megépített Molokan barakk – amelyben a gyarmati világ megszűnése után Indonéziából Hollandiába menekült félmillió menekült őslakos életkörülményeit ismerhetjük meg az 1950–60-as évekből – is egy történeti trauma utáni állapotokat mutatja be. Arnheimben felépítettek egy, az autópálya építkezések miatt lebontott farmépületet és a múzeumban történt újrabeépítés során a 2001-es állapotokat rögzítették és mutatták be. Ennél is nagyobb lépést tettek az oslói szabadtéri múzeumban, ahol egy négyemeletes blokkházban az 1950-es évektől az 1990-es évekig láthatunk enteriőröket, köztük egy bevándorló pakisztáni család otthonát is. Ez, az egy épület több lakásában egy-egy idősík bemutatása már számos szabadtéri múzeumban megvalósult bemutatói mód, hiszen a St. Fagans-i bányász kolóniaház, a bad windsheimi doppelthaus (az építéskori és az 1950-es évek bemutatása az egyik-, illetve a másik épületszárnyban) és a szentendrei cseleldház is hasonló bemutatói technikát alkalmaz, ezzel feloldva az egyidejűséget, a kiállítások sugallta változatlanságot. (Lásd Cseri 1992: 705–716, 2002: 115–119, 2009: 9–20.)

kapcsolták, a második világháború idejéhez, a jobb oldali közlekedés bevezetése előtti esztendőhöz és a modern svéd társadalom jóléti korszakához.

Egy másik, szinte az egész 20. századot bemutató épületegyüttes a norvég Lillehammer melletti Maiuhagen Szabadtéri Múzeuma, ahol az 1940-től napjainkig terjedő időszak kerül bemutatásra egy épületegyüttesben.

Ezen tapasztalatok, és a fentebb bemutatott alapkutatások eredményeire támaszkodva készül a Szabadtéri Néprajzi Múzeum 20. századi falu épületegyüttesének koncepciója, amely alapvetően a 20. századi magyar faluképet meghatározó épületeit sorakoztatja föl, a különböző egyéb építményekkel, például a villanypóznák és vezetékek, hangosbemondó, közutak telepítésével. Fontos hangsúlyt kell fektetni a század jelentős társadalmi átalakulásainak bemutatására, a mezőgazdaság által uralt falu folyamatos iparosítására, a kétlakiségra, a falvakban megjelenő munkásságra. Azokra az életmódokra, amelyek jellemezték az átalakuló, változó magyar falu társadalmát. A technikai vívmányok, a modernizáció eredményeire, amelyek az épületeket, az életmódot egyaránt megváltoztatták. Olyan „falu” bemutatásra teszünk kísérletet, amely a mára történelemmé vált 20. századot állítja a látogatók elé.

Az épületek kiválasztása folyamatosan zajlik. Az alapkoncepciót 2003-ban fogalmaztuk meg (Sári 2003: 15–30), ezt részben alátámasztotta, részben módosította is az elmúlt években zajlott kutatási program. A telepítési koncepció véglegesítése a projekt eredményeinek értékelése után történik meg.

A történeti hitelesség mellett a látogatók kötődését is erősíteni kell ezzel a kiállítással, bemutatási periódussal. Célunk a 20. század második felének rurális társadalomtörténetét, életmódváltozását szabadtéri muzeológiai módszerekkel bemutatni, felhasználva az egyéni családtörténeteket, az *oral history* műfaját, a tárgyak mögött meghúzódó történetek közreadásával.

SZAKIRODALOM

BERECZKI Ibolya

1999 Jelen és jövő a Szabadtéri Néprajzi Múzeumban. In: H. Bathó Edit – Kertész Róbert – Tolnay Gábor (szerk.): *Tisicum – A Jász-Nagykun-Szolnok megyei Múzeumok Évkönyve XI*. Jász-Nagykun-Szolnok megyei Múzeumok Igazgatósága, Szolnok, 65–72.

2003 A 20. század üzenete – a közelmúlt jövője a múzeumokban. In: Fejős Zoltán (szerk.) *MaDok Füzetek 1*. Néprajzi Múzeum, Budapest, 45–51.

BLOCH RAWN, Thomas

2010 A Den Gamle By megújulása. A száz éves dán Szabadtéri Múzeum története és jövője. In: Cseri Miklós – Sári Zsolt (szerk.): *Szabadtéri múzeumok Európában*. Szabadtéri Néprajzi Múzeum, Szentendre, 39–56.

CSERI Miklós

1992 Az életmódváltozás bemutatása a szabadtéri múzeumokban. In: Viga Gyula (szerk.): *Kultúra és tradíció II. Tanulmányok Ujváry Zoltán tiszteletére*. KLTE, Miskolc, 705–716.

1999 A harmincéves Szabadtéri Néprajzi Múzeum Szentendrén. Eredmények és feladatok. In: Veres László – Viga Gyula (szerk.): *A Herman Ottó Múzeum Évkönyve XXXVIII*. Herman Ottó Múzeum, Miskolc, 1251–1271.

- 2002 Új kísérletek. Szabadtéri múzeumok új kiállítási törekvései. *Néprajzi Értesítő* LXXXIV. 115–119.
- 2009 A 20. század bemutatásának lehetőségei az európai szabadtéri múzeumokban. In: Cseri Miklós – Sári Zsolt (szerk.): *Vidéki életmódváltozások a 20. században*. Szabadtéri Néprajzi Múzeum, Szentendre, 9–20.
- CSERI Miklós – SÁRI Zsolt
- 2010 A 20. század falusi építészetének, lakáskultúrájának és életmódjának változásai. A Szabadtéri Néprajzi Múzeum 20. századi épületegyüttese. In: Uők (szerk.): *Szabadtéri múzeumok Európában*. Szabadtéri Néprajzi Múzeum, Szentendre, 7–18.
- CSERI Miklós – SÁRI Zsolt (szerk.)
- 2009 *Vidéki életmódváltozások a 20. században*. Szabadtéri Néprajzi Múzeum, Szentendre.
- CSILLÉRY Klára, K.
- 1984 A szabadtéri múzeumok berendezési problémái. In: Kecskés Péter (szerk.): *Ház és Ember. A Szabadtéri Néprajzi Múzeum Évkönyve 2*. Szabadtéri Néprajzi Múzeum, Szentendre, 153–161.
- De JONG, Adriaan
- 2010 Új kezdeményezések a Holland Szabadtéri Múzeumban. Hogyan tarthatunk lépést az idővel? In: Cseri Miklós – Sári Zsolt (szerk.): *Szabadtéri múzeumok Európában*. Szabadtéri Néprajzi Múzeum, Szentendre, 84–85.
- KATONÁNÉ SZENTENDREY Katalin
- 2004 „Meg kell teremtenünk (...) a magyar Skanzent...” (Györffy István, 1938). A Szabadtéri Néprajzi Múzeum alapításának története 1972-ig, a dokumentumok tükrében. In: Cseri Miklós – Füzes Endre (szerk.): *Ház és Ember. A Szabadtéri Néprajzi Múzeum Évkönyve 17*. Szabadtéri Néprajzi Múzeum, Szentendre.
- KECSKÉS Péter (szerk.)
- 1989 *Szabadtéri Néprajzi Múzeum Szentendrén*. Corvina Kiadó, Budapest.
- KISS Kitti
- 2010 Cselédház a Bodrogekőből. In: Bereczki Ibolya – Cseri Miklós (szerk.): *Ház és Ember. A Szabadtéri Néprajzi Múzeum Évkönyve 22*. Szabadtéri Néprajzi Múzeum, Szentendre, 25–27.
- NAGYNÉ BATÁRI Zsuzsanna
- 2014 *Tájegység születik. Szabadtéri kiállítások rendezésének kérdései az Észak-magyarországi falu tájegység esettanulmánya alapján*. Szabadtéri Néprajzi Múzeum, Szentendre.
- RENTZHOG, Sten
- 2007 *Open Air Museums. The history and future of a visionary idea*. Carlsson, Jamtli.
- SÁRI Zsolt
- 2003 Egy falu a 20. századból. A 20. századi épületegyüttes lehetősége a Szabadtéri Néprajzi Múzeumban. In: Cseri Miklós – Füzes Endre (szerk.): *Ház és Ember. A Szabadtéri Néprajzi Múzeum Évkönyve 16*. Szabadtéri Néprajzi Múzeum, Szentendre, 15–30.
- SZABÓ Zsuzsanna
- 2010 Interpretációs kihívások a Szabadtéri Néprajzi Múzeumban, Szentendrén. In: Cseri Miklós – Sári Zsolt (szerk.): *Szabadtéri múzeumok Európában*. Szabadtéri Néprajzi Múzeum, Szentendre, 19–28.
- VASS Erika
- 2013 *A történelem sodrában. Lakosságcsere a Dél-Dunántúlon az 1940-es években*. Szabadtéri Néprajzi Múzeum, Szentendre.

VASS Erika – BUZÁS Miklós

2007 Az Erdély épületegyüttes a Szabadtéri Néprajzi Múzeumban. (Telepítési koncepció 2006. november.) In: Cseri Miklós – Füzes Endre (szerk.): Ház és Ember. A Szabadtéri Néprajzi Múzeum Évkönyve 20. Szabadtéri Néprajzi Múzeum, Szentendre, 227–268.

ZIPSANE, Henrik

2010 Tanulási lehetőségek a szabadtéri múzeumokban – egy óriási kihívás. In: Cseri Miklós – Sári Zsolt (szerk.): *Szabadtéri múzeumok Európában*. Szabadtéri Néprajzi Múzeum, Szentendre, 99–110.

EXPANSIUNEA LIMITEI ÎN TIMP ÎN MUZEELE ÎN AER LIBER

Muzeul în Aer Liber de la Szentendre (Ungaria) păstrează tradiția acestui tip de muzeu, care a debutat cu Skansen-ul scandinavian. Pe lângă expozițiile permanente, care servesc realizarea concepției inițiale, bineînțeles că muzeul a formulat noi planuri de cercetare și expunere. Și în acestea se confirmă expansiunea limitelor geografice, temporale și sociale, iar un exemplu ce se încadrează în acest concept este cel al Transilvaniei și complexului de construcții rurale din secolul al XX-lea. Unul dintre cele mai importante aspecte ale concepției de cercetare pe termen mediu al muzeului este documentarea schimbărilor spațiului rural în secolul al XX-lea prin cercetări aprofundate, apoi cu ajutorul acesteia elaborarea planului „ansamblul de clădiri al satului secolului XX”. Scopul nostru este prezentarea istoriei sociale și a schimbărilor în modul de viață rural din a doua parte a secolului al XX-lea prin metodele muzeologiei în aer liber, utilizând povestea unor familii, genul oral history, cu expunerea poveștilor din spatele obiectelor.

EXPANDING TIME PERIODS IN OPEN AIR MUSEUMS

The Hungarian Open Air Museum, founded in 1967 bears the tradition of this museum type, which started with the Scandinavian Skansen. Besides the permanent exhibitions serving the realisation of the original concept the Museum naturally defined new research and exhibition plans. Concerning these, the expansion on geographical, time and social scales can be traced: the Transylvanian exhibition complex and the 20th century village concept also fit this mission. One of the most significant territories of middle-term research projects of the Hungarian Open Air Museum is the documentation of 20th century rural changes with basic researches and building surveys. With the help of these the settlement plan of the 20th century village is planned to be drawn up. We aim to present the transformations of rural social history and way of life taking place in the second half of the 20th century with the help of methods of open air museology, using individual family stories, the genre of oral history by applying stories behind the objects.